

Mine MENGİ*

SEYAHATNAME'NİN OTOBİYOGRAFİ/ SERGÜZEŞT-İ EVLİYA BÖLÜMLERİ

Öz: Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si on yedinci yüzyıl Osmanlı nesrinin değişik türlerinden izler taşır. Bunlardan tarih, coğrafya ve biyografi eserde öncelikli yer alır. Bugün adına otobiyografi ya da anı dediğimiz Çelebi'nin kendisini tanıttığı, yaşadıklarını anlattığı bölümlerin sayısı ise az değildir. Bunların çoğu eski gelenekteki mensur sergüzeştnameleri andırır. Nitekim Evliya Çelebi de kendisini anlattığı bölümlerde çoğunlukla Sergüzeşt-i Evliya, Sergüzeşt-i Hakir başlıklarını kullanır. Söz konusu bölümler latifeler, fıkralar, veli biyografileri ya da farklı konu sapmalarıyla zenginleştirilir. Bu bölümler Evliya'nın dil ustalığını gösterdiği bölümlerdendir. Bu çalışmada Seyahatname'nin söz konusu bölümlerinin bazılarına değinildikten sonra anlatım özellikleri tanıtılarak Evliya Çelebi'nin üslubu açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Otobiyografi, Üslup, Sergüzeştname

The Parts of Seyahatname's Autobiography/ Adventures of Evliya

Abstract: Seyahatname carries various traces of the seventeenth century Otoman prose forms. History, geography, biography have priority in the work. The numbers of passages in which Evliya Chelebi intruduces himself and discribes his observations in what we call autobiography and memoir today, are not much less and cannot be ignored. Most of them look like the old traditional sergüzeştnames. In fact the passages where Evliya describes himself, he uses mostly Sergüzeşt-i Evliya and Sergüzeşt-i Hakir. These mentioned passages are riched by means of jokes, anecdotes, sufi's biographies etc. These are the special passeges in which Evliya shows his talent in using the language. In this work, after mentioning some of these passages in Seyahatname, Evliya Chelebi's style and his artistry using the language will be discussed.

Keywords: Evliya Çelebi, Seyahatname, Autobiography, Style, Adventures

Giriş

Otobiyografi, bir yazarın kendisini, yaşadıklarını ya da başından geçenleri anlattığı edebi türdür. Baştan geçenler ifadesi, **mensur edebi tür olarak da sergüzeşt-nameyi** hatırlatmakta ve onu **hatıra türü eserler** arasında değerlendirmemizi gerektirmektedir. Sergüzeşt-namelerde yazan kişinin doğumundan yaşlılık dönemine kadar ya da eseri yazdığı zaman dilimine kadar yaşadıkları arasında önemli gördüklerini anlatması söz konusudur. **Sergüzeştnameler,** padişahların çeşitli ülkelere yaptıkları seferleri konu alan **gazavatnameler, zafernameler** ayrıca, **hasb-ı haller** vb. türlerle de benzerlikler gösterir. Çünkü yaşamöykülerini konu edinen kimi şair ve nasirler, gerek arka planda siyasi olayları gerekse bizzat katıldıkları seferleri konu edinerek benzer konuları işlerler. Daha doğrusu bu türler iç içedir. Ancak geçmiş dönemin bu tür eserleri, genellikle konu bakımından dağınık bir yapıya sahip olup belirli bir kompozisyondan mahrumdur. Bu tür

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi

eserlerin önemli özelliği; yazarının kendi yaşadıklarıyla birlikte yakın çevresindeki kişiler, tarihi, toplumsal, siyasi olaylarla ilgili bilgilere de yer vermeleridir.¹

Kapsamlı bir eser olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi sosyal bilimlerin hemen her dalı için önemli bir kaynaktır. Eserin ana metni içinde, on yedinci yüzyıl nesrinin değişik türlerini hatırlatan değişik bölüm ve pasajlar bulunmaktadır. Konu ve başka özelliklerine göre varlıklarından söz edebileceğimiz farklı mensur türler; Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, suya atılan bir taşın yarattığı dalgalar gibi iç içe gelişir. Bu türleri kesin çizgilerle birbirlerinden ayırmak zordur hatta mümkün de değildir.

Seyahatname'deki Sergüzeşt-i Evliya Bölümleri

Evliya Çelebi'nin kendisini tanıttığı bölümlere ya da pasajlara yer vermeden önce Seyahatname'nin belirli bir tarihi sürece ve o sürecin yaşandığı coğrafyada yaşananlar üzerine oturtulduğunu söylemek gerekir. Evliya Çelebi; eserinin sonuna doğru, Seyahatname'nin dokuzuncu cildinde, otuz üç yıldır seyahat ettiğini ve bu süre içinde yedi ayrı ülkenin toprağında on sekiz padişahlığı dolaştığını söyler. **"Hâsıl-ı meram hakîr, seyyâh-ı âlem Evliyâ, otuz üç senedir ekâlîm-i seb'ada on sekiz padişahlık yeri geşt ü güzâr ederim. (EÇS.IX,422)"**² Eserin onuncu cildinin varlığını da dikkate aldığımızda bu sürenin daha da fazla olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Seyahatname'de aslında tarihe ilişkin anlatılanların bir kısmı; Evliya Çelebi'nin zamanın akışı içinde farklı coğrafyalarda yaşadıkları, görüp duydukları, kısacası oralardaki sergüzeştir. Dolayısıyla eserin adına **Sergüzeşt-i Evliya** ya da **Sergüzeştname-i Evliya** demek yanlış olmaz. Ayrıca Evliya, yaşadıklarına ceddinin yaşadıklarını da dahil eder ve bu konuda şunları söyler: **"...Uzun sözlerden maksat odur ki dedemizden, babamızdan bu kemtere miras olarak intikal etmiş 300 seneden beri yaşanmış ve baştan geçmiş olaylar vardır. (GTEÇS.III, 577)"**

Seyahatname'de Evliya Çelebi'nin kendisine ilişkin anlattıkları arasında doğumu, ailesi, eğitimi, sosyal çevresi, mesleği vb. birlikte gezip gördükleri, gezerken yaşadıkları ve öğrendikleri yani seyahatleri sırasında başından geçenler bulunmaktadır. Bu bağlamda bize verilen otobiyografik bilgi oldukça kapsamlıdır.

Anlattıklarının izini sürdüğümüzde, eserin hemen başında; Evliya'nın **seyyâh-ı âlem** olma isteğiyle karşılaşırız. **"...Sultan IV.Murad Han ...bu karalamamıza başladığımız mahalde hizmetiyle şereflendiğimiz Cem mertebeli padişah ...onların saltanatı zamanlarında Hicretin 1041 (1631 -32) tarihinde yaya olarak Belde-i Tayyibe yani İstanbul'un çevresinde olan köy ve kasabaları, nice bin bahçe, güllük gülistanlık irem bağlarını gezip görünce hatırıma büyük seyahat arzuları geldi. (GTEÇS.I, 1)"** Bu söylediklerinden onun, **seyyâh-ı âlem** olma, gezip görme tutkusunun

¹ Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, İst. 2009, s. 4 vd.

² Örnek metinler Seyahatname'nin ilk üç cildinden alınmış olup *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY. İst. 2003-2006 kullanılmış; eserin kısaltması GTEÇS olarak gösterilmiştir. Dokuzuncu ciltten alınan örnek metin ise *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. S.A. Kahraman, Y. Dağlı ve R. Dankoff, YKY. İst. 2001-2007'den alınmış; eserin kısaltması da EÇS olarak gösterilmiştir.

kişiliğinde öncelikli yere sahip olduğunu anlarız. Ancak, Evliya sadece seyahat tutkusunu söylemekle kalmaz; bu söylediklerinin hemen arkasından seyahat etmesine neden de gösterir. Bu hepimizin bildiği rüyasıdır. Evliya'nın meşhur rüyasını anlattığı bu bölüm; Seyahatname'nin aynı zamanda **sebeb-i te'lif** bölümüdür. Evliya, seyahat tutkusundan, **“Seyahatin ve vilayetleri gezip tozmamanın sebebi”** başlığının altına koyduğu rüyasından ve o rüyanın tabir edilmesinden sonra yola çıkarak; yaşadıklarını, görüp dinlediklerini, okuduklarını harmanlayıp ünlü **Seyahatname'sini** yazacaktır. Rüya bölümünün içinde ayrıca, kendisinin yaşamöyküsüne ilişkin; babasının **Derviş Mehmed Zıllî**, doğum yerinin **İstanbul** olduğunu, rüyasını İstanbul'daki evinde 1040 yani 1630'da gördüğünü de söyler.

Baştaki bu sebebi-i telif bölümünden sonra Seyahatname'de araya İstanbul'un tanıtımı girer. Bu nedenle bir süre, Çelebi kendisiyle doğrudan ilgili yeni bilgi vermez. Ancak İstanbul'un fetih öncesi tarihini anlatırken, Evliya araya çocukluğu ve yabancı dil- Yunanca ve Latince – bilgisiyle ilgili olarak bize şunları söyler: **“...Bu hakîrin dükkânlarında kuyumculuk eder kefere Simyon, Yanevan Tarihi'ni okudukça duymuştum ve hatırımda kalmış idi. Zira, onlar ile çocukluğumuzdan beri görüşmemiz sebebiyle ve yetişkin olmamız cihetiyle, fasih ve belîğ Yunan ve Latin dilini anlardım. Hakîr, Simyon'a Şahidi Lügatını okuturdum. O bize Aleksandıra yani İskender-i Zülkarneyn Tarihi'ni okuturdu. (GTEÇS. I, 50)”** Seyahatname'de daha sonra araya, Evliya'nın bize, soyunun **Hoca Ahmed Yesevi'den** geldiğini söylediği bilgi girer. **“...büyük dedemiz Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri, Horasan'dan halifesi olan Hacı Bektaş-ı Veli'yi 300 dervişle post sahibi edip...(GTEÇSI. 52)”** Takiben,“ **...bizim atamız Ahmed Yesevi'ye ulaştığı şecerelerimizde böyle yazıldığından ...biliriz. (GTEÇS.I 62)”** ifadesiyle karşılaşırız. Bu sonuncu bilgiler, söz arası verilmiş; Evliya'yı bize kendi ağzından tanıtan bölüm pörçük kısa bilgilerdir. Evliya Çelebi'nin, yine kendisinden duyduğumuz doğum tarihini ise daha sonra öğreniriz. Bu bilgi,“ **Sultan Ahmed Han saltanatı bölümüne toplu bakış**” başlığının altında verilmiştir: **“Bu hakîr kusurlu ve iki yüzlü olmayan Derviş Mehmed Zillî oğlu Evliya, ana rahminden doğup yeryüzüne ayak bastığımız bu Sultan Ahmed Han'ın saltanatı dönemidir. 1020 Muharreminin onuncu günü (25.03.1611) Aşure günü dünyaya gelmişiz. (GTEÇS.I, 170)”**

Evliya Çelebi'nin otobiyografisi dendiğinde aklımıza hemen gelen doğum yeri ve tarihi, ailesi, eğitimi, mesleği, çevresi, görüştüğü kişiler vb. gibi hakkındaki önemli bazı bilgileri, Seyahatname'nin I. cildinde yani İstanbul Kitabı'nda buluruz. Onun gezip gördüğü yerler, oralarda yaşadıkları ile ilgili bilgiler ise eserin öteki ciltlerinde, değişik bölümler içinde farklı konular arasına serpiştirilmiş olarak bulunur.

Eserin hacmi, konuların zenginliği, otobiyografinin verilış biçimi dikkate alındığında söz konusu bu bilgilere kolayca ulaşılamayacağı ortadadır. Ancak **Seyahatname'nin İstanbul Kitabı**'nda bulunan birkaç bölüm doğrudan Evliya'nın ayrı bölüm içinde kendisini daha uzun uzadıya anlattığı; kimliği ve kişilik özellikleri hakkında bilgi edindiğimiz müstakil bölümlerdir. Bunlardan en önemlisi, IV. Murad'ın anlatıldığı bölüm içinde olup; ***“Evliya'nın başından geçenler. Bu hakirin Harem-i Hassa (saraya) girip Gazi Murad Han'a kapılanmamızı ve huzurlarında ettiğimizi şaka yollu sözler ile bildirir. (GTECS.I. 202)”*** başlığını taşır. Bu bölümde söylediklerinden onun IV.

Murad'a yakınlığını, padişahın sarayında bulunuşunu, orada birlikte olduğu devlet ricalini, hafızlığını, hattatlığını, musikişinaslığını, söz söylemedeki ustalığını, hokkabazlığını, kısacası değişik konulardaki bilgisini ve hünerlerini vb. öğreniriz.

Bu bölüm, Evliya'nın kendi zekâ, bilgi ve hünerlerini abartarak anlattığı, dehasını akıl almaz derecede övdüğü, dolayısıyla kişilik özelliklerinin verildiği yaşamöyküsünün en ilginç bölümüdür. Çelebi'nin kendisinin, "...yetmiş iki ulûmda yed-i tûlâsı olduğunu; bunları Fârisî, Arabî, Rûmî, İbrânî, Süryânî, Yunânî; Türkî ve Şarkî dillerinde anlattığını(agb.204)." ayrıca hakkındaki birçok bilgiyi burada öğreniriz Oysa, bu olağanüstü bilgi ve becerilerin sahibi olduğunu söylediğinde -1635 yılında – yine kendisinden öğrendiğimize göre ancak yirmili yaşlarının başındadır. "**Ben bu sırada gerçi ince yapılı, zayıf ve çocuk görünüşlü idim. Ancak yaşım yirmiyeye ulaşmış ergin idim. Meclis töresini bilip nice vezirler, devlet adamları ve şeyhülislamlar huzurunda Kur'an ve na't okuyup sohbet ederdim.(agb.202)**" Diğer taraftan, henüz yirmi yaşında bu kadar çok hüneri olduğunu öğrendiğimiz Evliya'nın; her fırsatta kendisini bize **hakir, fakir, hakir-i pür taksir** olarak tanıttığını da unutmamalıyız. O, adının geçtiği her yerde hakiri, fakiri kullanır. Bu durum, bir çelişki olmayıp; aslında Osmanlı kültürünün ve Evliya'nın derviş kişiliğinin anlatımına yansımaları olarak düşünülmelidir.³

Evliya'yı bu derece övünmeye götüren, bu amaçla kullandığı farklı üslup, daha çok yine bu bölümde verdiği kendisini tanıtıcı bir bilgiyle bağlantılı düşünülmelidir. Evliya Çelebi, Gazi Murad Han'ın **nedîm-i şahânesidir**; yani o bir **musahiptir**. Padişahın huzurundayken kendisiyle birlikte bulunan Revan Hanı'nın ağzından anlattığına göre hünerleri dünyanın dört tarafına yayılmıştır. "**Hey şahım bu tıflı göresin. Anadolu, İran, Turan ve Suran ülkeleri halkını şaşkına çevirse gerektir. Zira göresin gözleri saat rakkası kimi durmadan oynar. (GTEÇS.I, 204)**" Evliya'nın anlattıklarının içinde çoğunu kendi ağzından duyduğumuz, saymakla bitiremediği hünerlerinin musahipliğiyle bağlantısı olduğu ortadadır. Bu bölümün sonunda Evliya'nın, IV. Murad'ın Bağdat seferinden önce saraydan ayrılıp asker olduğunu ve daha sonra da seferlerde ulaklık yaptığını öğreniriz. "**...babamız, Sultan Süleyman'dan Sultan İbrahim Han'a dek on padişahın şerefli hizmetinde bulunmuş kuyumcubaşı idi. Bu hakir de Gazi Murad Han gibi Allah yolunda savaşan bir padişahın sohbeti ile şereflendik ve hayır duaları ile Bağdat Seferi'nden önce Harem-i Has'dan kırk akçe ile sipah zümresine çıkıp hisse sahibi olduk. (GTEÇS.I, 216)**" Bu bilgiler de "**Murad Han'ın Aışkanlıkları**" başlıklı bölümünün sonunda yer alır.

Evliya'nın kendisini tanıtırken uzun tuttuğu başka bir bölüm de doğumuyla ilgili olan bölümdür. Bu bölüm onun hatıraları arasındaki bilgilerden meydana gelmektedir. Bilgileri büyüklerinden dinleyerek

³ Osmanlı geleneğinde insan abd-i aciz yani kuldur. Geleneğin temsilcisi olan Evliya'nın da hakiri kullanması bu durumda olağandır. Ayrıca hakir olma isteği onun derviş kişiliğiyle birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda "hakir-i pür-taksir söylemi ironik biçimde kendinden övünme söylemidir." yorumu üzerinde düşünülmelidir..Bkz. Mine Mengi, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Türler Arasılık, 281 vd. ve Günil Özlem Ayaydın-Cebe "Bir Anlatı Ustası Seyyahla Asırlar Arası Seyahat, 55 vd." *Çağının Sıra dışı Yazarı Evliya Çelebi*, haz. Nuran Tezcan, YKY. İst.2009.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi **Tarih, coğrafya ve otobiyografi; Evliya Çelebi'nin içinde değişik türleri harmanladığı; iç içe geçirdiği esas hareket alanıdır.** Evliya Çelebi'nin yaşadıklarını da işte bu hareket alanının içinde bazen bir yerde bazen de başka bir yerde buluruz. Onun yaşamöyküsü bugün alışık olduğumuz tarzda bir otobiyografide olması gereken kronolojik sıra izlenerek verilmemiştir. Eserde Çelebi'nin doğumundan başlayıp gelişen bir tarihi olay sıralaması söz konusu değildir. Evliya; yerine göre ihtiyaç duyduğu ya da belki daha doğrusu aklına estiği yerde kendisini, kendi yaşadıklarını anlatır. Örneğin Evliya, önce gördüğü rüya ile kendisinden söz eder. Doğumu, IV. Murad'ın sarayında yaşadıklarından, padişahın nedimi olmasından daha önce olması gerekirken daha sonra anlatılır. Doğumu sırasında yaşananlar, doğum tarihi ve zamanıyla bağlantılı verilmesi uygunken birlikte verilmez. Daha sonra ayrıca verilir. Babasına ilişkin bilgilerin başta, hatta kendi tanıtımından önce verilmesi beklenirken, bu sıraya uyulmaksızın değişik birçok yerde babası hakkında bilgi verilir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed'in döneminden bahsederken Evliya sözü babasına getirir; Kanuni dönemiyle bağlantı kurarak babasını anlatır. **“Bu hakîrin babası Sultan Süleyman Han ile Belgrad, Rodos, Budin ve Üstolni-Belgrad fetihlerinde bulundu. Hatta Sigetvar gazasında Süleyman Han öldüğünde yine babam o gazada bulunup Osmanoğlu devletine hizmeti geçmiş bir yaşlı zat idi. Daima yaşlı adamlarla sohbet edip geçmiş maceralardan söyleşirlerdi(GTEÇS.I, 66).** Ancak daha da ilginç babasının ve dedesinin tanıtımına çok daha sonra Edirne'nin anlatımı içinde, özellikle de Selimiye Camii'nin anlatımından sonra yer vermiş olmasıdır. Burada babasına bir bölüm ayıran Evliya, soyu sopu hakkında da bizi bilgilendirir. **“ Muhterem babamız derviş Mehmed Zillî -ser-zergerân-ı dergâh-ı âli- merhum, bu camii sahibi (Selimiye) zamanında Kıbrıs fethinde feta yiğit bulunup...”** ifadesinden sonra Kıbrıs'ın fethinde bulunduğunu, ilk fetih ezanını okuduğu için mükafatlandırıldığını, daha sonra Edirne Selimiye Camii'nin ilk temel müezzini olduğunu (1567-68) babasına ayırdığı **“Aziz babamızın hikâyesi”** başlıklı bölümde anlatır. Sonra Zillî Mehmed Efendi'nin Kanuni ve III. Mehmed'le birlikte bulunduğunu öğreniriz. Aynı bölümde ailesiyle ilgili verdiği aşağıdaki şu bilgi de ilginçtir: **“...Çok yaşlı beli bükülmüş olduğundan bütün vezirler, devlet adamları, âlimler ...şeyhlerin sevdikleri ve saygı duydukları biri idi. ...Kendilerinin babası Demircioğlu Kara Ahmed Bey, Fatih ile İstanbul fethinde bulunmuş idi. O zat 147 sene ömür sürüp Kütahya'da Zeregen Mahallesi'ndeki evimizin önünde gömülüdür. Babamız da 117 yaşında vefat edip İbrahim Han'ın tahta çıktığında defn**

değişimi, anlatımdaki çeşitlilik akışı arasına sıkıştırılmış **Sergüzeşt-i Evliya'yı buluruz**. Ne var ki başta da değindiğimiz gibi, değişik konuların sınırlarını çizip, türlerin birini ötekiden ayırmak ve de bunlar içinde doğrudan Evliya'nın kendisini tanıttığı pasaj ya da bölümleri bulmak çoğu zaman zordur; hatta mümkün değildir. Evliya'yı Seyahatname içinde bulup tanımanın zorluğu da buradadır.

Evliya'nın yaşamöyküsünün parçası olarak, daha doğrusu başından geçenlerin yer yer oraya buraya sıkıştırılmış birkaç satırla verildiğini de söyledik. Bunlar bazen Osmanlı nesrinde karşılaştığımız ve adına istitrad diyebileceğimiz ara söz bölümleridir. İstitradlar çoğunlukla anlatılan kişi, yer, tarihi olay vb. içine rivayet, kıssa, latife, mülatafa, fıkra, mutayebe vb. olarak (**Menâkıb**), (**Rivâyet-i Diger**), (**Latîfe-i Tasavvufâne**), (**Hikâye-i Garîbe**) (**Hikmet-i Garîbe**), (**İbret-nümâ**) vb. başlıklar altında yer alırlar. Bazen de Evliya'nın kendisinden bahsettiği bir bölüm olarak bulunurlar (**Hikâye-i Hakîr**), (**Sergüzeşt-i Hakîr Evliyâ**) gibi. Ara sözdeki esas amaç, anlatıma canlılık katmak, dikkat çekmek böylece anlatımı zenginleştirmektir. Seyahatname'de bu amacın, yani istitradların bazen sanatçının otobiyografisine ya da bir anısına geçiş sırasında kullanıldığını da görüyoruz. Bu yolla konunun tek düze anlatımı kırılarak, konudan konuya geçiş; özellikle de Çelebi'nin kendisini, anılarını anlattığı bölümlerin daha ilginç olmaları sağlanmıştır.

Evliya'nın tanıtıldığı, yaşadıklarının anlatıldığı bölümlerin ana metin içerisinde yer alışlarının çoğu zaman sözün gelişine yani çağrışım esasına göre olduğuna daha önce değindik. Akla geldikçe söyleyeceğini söyleme mantığı, bir üslûp özelliği olmaktan çok; eserin hacmi nedeniyle ortaya çıkan bir durum ya da karışıklıkla bağlantılı olduğu gibi; on yedinci yüzyıl nesrinin özelliği ile ilişkili olarak da değerlendirilmelidir.

Edebi eserlerde üslûbu doğrudan etkileyen anlatım teknikleri; tasvir, tahkiye, karşılaştırma, bilgilendirmedir. Seyahatname'de birçok bölümde tasvir ön planda görülür. Bazen de tahkiye öne çıkar. Ancak çoğu zaman başta tahkiye olmak üzere tasvir ve bilgilendirme iç içedir. Tasvirler çoğu zaman anlatım açısından biri birine benzer. Eserin uzunluğu nedeniyle bir konunun işleniş, bir konudan başkasına ya da bir türden başkasına geçiş doğal olarak konudan sapmaları; basitten çapraşığa, sadeden süslüye ve kapalıya dil kullanmayı, birinci şahıs anlatımdan üçüncü şahıs anlatıma ya da karşılıklı konuşma üslûbuna geçişi vb. özellikleri de beraberinde getirir. Anlatımı zenginleştirmek, renklendirmek, değişiklik katmak amacıyla Evliya Çelebi hayal zenginliğine, mübalağaya, olağan üstüye, şaka ve latifeye sıkça yer verir. Çarpıcı olmak Evliya Çelebi'nin oldukça sık başvurduğu anlatım özelliğidir. Bu özellik bir yanıyla Eski Türk nesrinin hikâye türünde görülen olağanüstüye dayalı sürpriz mantığıyla bağlantılı olup; Çelebi'nin kendi sergüzeştini, yaşadıklarını anlattığı bölümlerde de karşımıza çıkar. Örneğin Evliya'nın olağan üstüye yer veren yaşadıklarıyla ilgili bir hikâyesi şöyledir: **"Hakirin hikâyesi: ...Kırım hanlarından İslâm Giray Han ile Kırım'dan Moskof diyarına gidip hesapsız ganimet malları alıp dönme sırası geldiğinde erbain ve zemheri oldu. ...Tanrı'nın hikmeti bir gece bir cehennem soğuğu oldu ki 700 esir dondu ve 1000 kadar Tatar'ın eli ayağı düştü ...Tanrı'nın hikmeti ...altı yerden ateş saçan güneş çıktı. Bütün Tatar kartları hayretler içinde kaldılar. Ama Allah'ın âdeti odur ki güneş doğudan doğar. Tam dört**

saat olunca o taraftan doğmayıp altı adet güneşin biri Heyhat'ın kible tarafı ...Bir güneş Heyhat'ın güney tarafıdır ki Kırım Adası'nda Keke Kalesi'dir, o taraftan doğdu. Biri batı tarafında Alman vilayetidir ki oradan çıktı. Biri Leh tarafından doğdu. Beşincisi kuzey tarafında Krakov vilayeti tarafından doğdu. ...Altıncısı ...Bu altı güneşin her biri asıl güneşin parlaklığından fazla belli idi. Altısı da gökten yere doğru balık ağı gibi yahut Tuba ağacı gibi baş aşağı yere inmişti. (GTEÇS.III, k.1, 191)

Evliya Çelebi Seyahatname'de kendini ya da başından geçenleri anlatırken basit cümlelerden secili cümlelerin yer aldığı süslü anlatıma kadar değişik nesir üslûplarını kullanmıştır. Sade dil kullandığı yerlerde tahkiyenin yanı sıra, dedim-dedi ya da soru-cevap tarzında konuşmalar da vardır. Ancak daha önce sözünü ettiğimiz **“Bu hakîrin Harem-i Hassa girip Gâzi Murad Han'a kapılanmamızı ve huzurlarında ettiğimiz şaka yollu sözleri bildirir”** başlıklı bölüm, otobiyografinin anlatımı açısından çok renkli olup cümleler uzun, dil ağdalı, meddah kişiliğine yakışır biçimdedir. Evliya Çelebi'nin anlatımında olağanüstünün, fantastik olanın, mübalağanın ağırlıklı olduğu bu bölümde yer yer karşılıklı konuşma üslubunun kullanıldığı da görülür.

Evliya'nın anılarının anlatımında, sohbet, latifeye, fıkraya yer veren ya da şaka yollu mizah, birçok yerde karşımıza çıkar. Evliya Çelebi'nin konuları ele alırken özellikle olayların anlatımında ve kişilerin tasvirlerinde ciddi ya da mizahi, külfetli, sade, tekdüze, alaycı anlatım olmak üzere hemen bütün anlatım yollarını denediği görülür. Zekâsı, aldığı eğitim ve saraydaki görevi zengin bir bilgi birikiminin yanı sıra ona eğlendirme yeteneğini de kazandırmış ve sayıları şişirmekten, mizahi fıkralara, uydurma masallara vb. kadar anlattıklarıyla üslûbunu renklendirmekte onu başarılı kılmış; bu üslubu kendisini, ailesini, çevresini anlatarak bize tanıtırken de başarıyla kullanmıştır. Ancak Seyahatname'de Evliya Çelebi'nin kendisini tanıtımıyla bağlantılı gördüğümüz önemli başka bir özellik de; Seyahatname içindeki otobiyografik bilginin verilişinde içe dönüşün ya da benle ilişkili iç dünyanın anlatımına yer verilmemiş olmasıdır. Anlatıcı olan Evliya ile anlatılan Evliya arasında yazarın kendisine başka bir boyuttan bakmasını gerektiren perspektif bulunmamaktadır. Aslında bu durum yüzyılın mensur eserleri arasında benin anlatımına dönük; anı, mektup, günlük gibi türlerin henüz bulunmaması ya da varsa bile boy atmamış olması, örneklerin çok az olmasıyla bağlantılı düşünülmelidir.⁴

Sonuç

Bu makalede Evliya Çelebi'nin **otobiyografisinin/sergüzeştinin** Seyahatname'nin ilk üç cildindeki varlığı ve ayrı bölümler içinde değişik konularla ya da türlerle iç içe bulunuşu örnekler verilerek gösterilmeye çalışıldı. Seyahatname'nin anılan ciltlerinde – özellikle birinci cildinde- Evliya Çelebi'nin kendi ağzından doğumu, ailesi, yaptığı işler, gösterdiği hünerler; birkaç bölüm içinde müstakil olarak verilmiş olmakla birlikte; yaşamöyküsünde önemli yeri olan seyahatlarıyla ilgili yaşadıkları daha çok değişik bölümlerin içine serpiştirilerek verilmiştir. Evliya Çelebi'nin

⁴ Bu özellik dönemin başka yazarları için de söz konusudur. Bkz. Cemal Kafadar, *Kim var imiş biz burada yoğ iken*, İst. 2010, 58.

Seyahatname içinde kendisini anlatışında belirli bir sıra ve düzen bulunmamaktadır. Bu durum kısmen 17. yy. Osmanlı nesir üslûbuyla ilişkili olmakla birlikte; daha çok eserin hacmiyle ve Evliya Çelebi'nin edebi kişiliğiyle bağlantılı olmalıdır. Dolayısıyla eserin bütününde, Evliya'yı kendi ağzından tanımak; yaşadıklarını izlemek; yaşamöyküsünü öğrenmek çok kapsamlı zor bir iştir.

Ancak Seyahatname; Evliya Çelebi'nin kendi ağzından yaşamöyküsünü vererek kendisini bize tanıttığı, hakkında en kapsamlı bilgileri edindiğimiz ana kaynaktır. Başka özelliklerinin yanı sıra Seyahatname; bu özelliği ile de kültür tarihimiz ve edebiyatımız açısından çok önemli ve üzerinde durulup incelenmeye değer bir eserdir.

Kaynakça

Ayaydın-Cebe, Günil Özlem, (2009) “Bir Anlatı Ustası Seyyahla Asırlar Arası Seyahat 55vd.”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*, haz. Nuran Tezcan, YKY, İstanbul.

Dankoff, Robert. (2006) “Bir Edebiyat Anıtı: Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi” *Türk Edebiyatı Tarihi* 2, 345 vö. YKY, Ankara.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi I-IX (1996-2005) Yay. haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul.

Gökalp, Haluk, (2009), *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, Kitabevi, İstanbul.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2003-2006), haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, III cilt. YKY, İstanbul.

İlgürel, Mücteba, (1995) “Evliya Çelebi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.11, 529 vd. İstanbul.

Kafadar, Cemal, (2009) *Kim var imiş biz burada yoğ iken. Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul.

Mengi, Mine, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bir Üslûp Özelliği Olarak Türler Arasılık.(2009) 281 vd.” *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*, haz. Nuran Tezcan, YKY, İstanbul.